

UDK 069.5:39

Anka Novak, Kranj:

SPREMINJANJE VREDNOTENJA ETNOLOŠKIH PREDMETOV

V slovenski etnologiji se je v zadnjem času precej premaknilo. Odpirajo se novi pogledi v pojmovanju vsebine in predmeta etnologije, novi pogledi glede načina etnoloških raziskovanj. Sodobna slovenska etnološka misel, ki je vtkana v vsebino enajstih zvezkov vprašalnic, si obeta, da bo dobila svoj odmev tudi v praksi. Izdelani so vodniki za raziskovanje najrazličnejših sestavin ljudske kulture in načina življenja za področje materialne, socialne in duhovne kulture. Zlasti pa socialni kulturi se odpirajo nova področja raziskovanj; skratka okvirni in vsebinski obseg etnološkega zanimanja sta v naših etnoloških načelih dobila nove dimenzije.

Prav je, da se soočimo z nekaterimi problemi, ki bi utegnili vplivati na uspešnost našega dela v prihodnje. To pa je po eni strani usmerjanje našega dela na tista področja ljudske kulture, ki so bila doslej neraziskana, in bi jih radi pripeljali na zaželeno raven raziskanosti, kar je glede na zgodovino neobhodno potrebno, po drugi strani pa bi na področjih, ki so veljala za klasično območje etnološkega raziskovalnega dela, ostali na ravni, ki smo jo dosegli do danes. Pri tem je treba misliti na faktor generacije etnologov, ki so se doslej ukvarjali z materialno kulturo; novo teorijo, novo prakso pa običajno uveljavlja v večji meri tudi nova generacija. Toliko za uvod.

Ob vsem tem se zdi, da je prav zdaj trenutek, da se seznanimo tudi z nekaterimi značilnostmi dela in problemi v dosednji etnološki praksi v muzejih. Zbiranje tvarnih dokazov ljudske kulture in načina življenja je še vedno prva dolžnost etnologa muzealca. Sledijo ji skrb za konservacijo zbranega gradiva, njegovo dokumentacijo, obdelavo in predstavitev. Vse našete prvine etnologovega dela v muzeju so spremenljivke, ki so pogojene z razvojem etnološke in muzeološke teorije, z delovnimi koncepti posameznikov pa tudi z objektivnimi možnostmi, ki jih ima etnolog na svojem delovnem mestu.

Pogled v zgodovino zbiranja nam pove, da je tudi to delo doživljalo svoj vsebinski razvoj. Do druge vojne je močno prednjačilo zanimanje za reprezentativno gradivo s področja ljudske umetnosti ali s področja kulture, ki je ljudski umetnosti blizu (izdelki domače obrti, noša itd.). Romantično pojmovanje ljudskosti se je ohranjalo še globoko v 20. stol. Imeli smo že svojo stolico za etnologijo, Narodopisje Slovencev, v etnoloških zbirkah pa je močno izstopalo gradivo estetske vrednosti. Estetski vidik je usmerjal zbirateljsko delo muzealcev, ki so bili po svoji izobrazbi umetnostni zgodovinarji ali zgodovinarji, pa tudi zbiralcev amaterjev, katerih zbirke so prišle kasneje tudi v muzej.

Večje zanimanje za zbiranje tvarnih dokazov z drugih področij ljudske kulture in načina življenja se je začelo šele po drugi vojni, ko so tedanja etnološka načela počasi prihajala tudi v zavest muzealcev in seveda prvih poklicnih etnologov v muzejih. Pri terenskih akcijah, ki jih je od leta 1948 vodil Slovenski etnografski muzej, študentske ekipe in drugi muzeji, je bilo zbranega mnogo etnološkega gradiva. Zbirateljsko delo je bilo motivirano z naslednjimi najosnovnejšimi cilji: rešiti predmete pred uničenjem, dopolniti obstoječo ali ustvariti novo etnološko zbirko; ob zbirateljskem delu samem se je rojeval še drugi vidik, to je, zanimanje za pokrajinsko ali krajevno tipiko predmetov. Merilo pri zbiranju je bilo domače ljudsko ustvarjanje. Vsi tvarni dokazi o vplivih mest ali drugih dežel na spreminjanje ljudske kulture so bili zbirateljski tabu, čeprav smo se v naši etnološki teoriji (kulturna območja) in praksi (npr. študije o ljudskih običajih in noši) s pomembnostjo teh vplivov strinjali in ta problem razčistili.

Drugo merilo pri zbirateljskem delu je bila starinskost predmetov, ki je bila kaj nejasno pojmovana. Ni se vedelo, kje so njene zgornje meje. Vsak, ki je zbiral, si je ustvarjal o tem bolj ali manj lastna merila. Poudarjanje domače ustvarjalnosti in starinskosti je potisnilo ob stran dokaze o spreminjanju kulture in načina življenja, ki ga je prinašala industrializacija.

Zavarovanje predmetov — spomenikov ljudske kulture je temeljni motiv zbiranja. Višja stopnja tega dela pa je v zvezi s sistematičnimi, študijsko zasnovanimi raziskovalnimi akcijami etnologa — raziskovalca. Pričevalnost predmeta dobi polno vsebino šele v kontekstu s širšimi spoznanji o kulturi in načinu življenja obravnavanega območja.

Ob takem delu se etnologovo zanimanje za predmet poglobi, dobi novo vsebino že ob prvem stiku z njim pa tudi kasneje pri njegovi obdelavi in prezentaciji. Naše zbirke so izraz starejših pojmovanj predmeta etnologije. Po svoji vsebini ne presegajo okvira kmečke kulture. Manjkajo dokazi o večplastnosti nosilcev ljudske kulture — že v vaškem okolju, prav tako tudi dokazi o kulturi in načinu življenja družbenih skupin v neruralnem okolju. Napredek moremo pričakovati šele v okviru študijskih raziskav posameznih družbenih skupin, ki so (npr. razstava Gozdni delavci) in bodo bolj kot zmore to teorija sama, vzbudile zanimanje tudi za predmete. Razstava SEM iz življenja in dela idrijskih rudarjev bo gotovo korak naprej na poti zbliževanja novejši teorije in prakse.

Spreminjanju vrednotenja premičnih etnoloških spomenikov — to je etnoloških predmetov, moremo postaviti ob stran spreminjanje v vrednotenju nepremičnih spomenikov ljudske kulture — to je ljudskega stavbarstva. Po II vojni je bilo etnološko zanimanje usmerjeno le na leseno stavbarsko izročilo, ker je pač veljalo mišljenje, da je lesena hiša najbolj slovenska, na Krasu, kjer takih hiš ni, so bile predmet zanimanja hiše s črnimi kuhinjami in slamnato kritino. Umetnostni zgodovinarji so začeli naglašati estetske, likovne, tudi prostorske kvalitete pri izbiri objektov za spomenik. Spomeniškovarstveno vrednotenje etnoloških stavbnih objektov se je prevesilo v umetnostno zgodovinsko smer. S to smerjo so prišli bolj v veljavo tudi zgodovinski kriteriji pri obravnavi in izbiri spomeniškega objekta; po stilnih elementih je bilo moč spomeniku določiti trdnjše časovne okvire. Funkcionalnost in notranja členitev prostorov je najpomembnejša prvina pri vrednotenju etnološkega spomeniškega objekta, saj je zrcalo stanovanjskih in gospodarskih razmer ljudi, ki jim je stavba pripadala. Ne gradivo, ne likovne značilnosti ne spregovorijo o načinu življenja tako zgovorno kot notranja členitev in funkcija prostorov.

Poleg pokrajinskih značilnosti ljudskega stavbarstva upoštevajo sodobna etnološka načela tudi družbeno komponento pri vrednotenju spomeniških objektov; poleg stanovanjskih zgradb prihajajo po sodobnih etnoloških načelih v spomeniškovarstveno zanimanje tudi gospodarske zgradbe. Nova merila so vsaj v načelu bistveno spremenila obseg in vsebino vrednotenja etnoloških spomenikov, kar je v skladu z razvojem naše etnološke teorije.

V praksi je spomeniškovarstveno zanimanje še vedno usmerjeno na vaško okolje, vendar je treba poudariti, da so v tem okviru že upoštevane družbene komponente v spomeniškovarstvenem obravnavanju ljudskega stavbarstva. Zaščiteni so reprezentativni kmečki in skromni kajžarski domovi. Storjeni so tudi že prvi koraki za ohranjanje etnoloških spomenikov drugih družbenih skupin — tudi v mestnem okolju. (npr. Kurnikova hiša v Tržiču, sitarska hiša v Stražišču). Kljub novim spomeniškovarstvenim načelom, ki poudarjajo pomen ohranjanja spomenikov ljudskega stavbarstva z gospodarsko namembnostjo, so v spomeniškovarstveni praksi le-ti še vedno postavljeni na rob.

Pri ohranjanju spomenikov ljudskega stavbarstva so tri možnosti:

- 1) revitalizacija spomenika s tem, da mu damo drugo funkcijo
- 2) prenos spomenika v muzej
- 3) temeljita dokumentacija spomenika in arhiviranje.

Za ohranjanje zbranih premičnih spomenikov — etnoloških predmetov, je potrebna preparacija in primerno mesto v depozitu. Stanje v naših depozitih pa je nevhvalevredno in daje vtis, da smo na terenu zbrali vzorce brez prave vrednosti. Muzeološka teorija je že na tej stopnji v hudem navzkrižju z muzejsko prakso. Navzkrižja se nadaljujejo pri konservaciji in dokumentaciji predmetov. Prav bi bilo, da bi se komisiji za muzeologijo in dokumentacijo v SED zavzeli za premike na tem področju. Ne bi bilo slabo, če bi v okviru Slovenskega etnološkega društva organizirali seminarje za tehnične delavce, ki se ukvarjajo z etnološkimi zbirkami, pa tudi etnologue. Morali bi se končno dokopati do enotnega dokumentiranja naših zbirk. To bi morali razčistiti, tako kot so se zdaj rešili problemi in je izdelan sistem za dokumentacijo spomenikov ljudskega stavbarstva: nekaj let so spomeniškovarstveni delavci pretresali predlog za dokumentacijo stavbnih spomenikov in ga dopolnjevali, predno je dobil današnjo obliko. Tako bi bilo mogoče konstruktivno dopolniti tudi predlog za muzejsko dokumentacijo, ki je bil že posredovan. Seveda pa bi morala kolo potiskati naprej določena skupina etnologov, ki so pri tem delu doslej največ dosegli. Reševanje te naloge naj bi bilo skupno delo nas vseh, saj smo ob delu z vprašalnici (skupni sestanki s konstruktivnimi kritičnimi pripombami) dokazali, da po tej poti nekam pridemo. Dokumentacija etnoloških zbirk nazaduje za stopnjo vrednotenja, ki je že dosežena s študijsko obdelavo in prezentacijo premičnih spomenikov.

Muzejska oblika predstavitve etnološkega gradiva so razstave. Pri njegovi obdelavi in predstavitvi spet ugotavljamo na dosednji razvojni stopnji različne ravni vrednotenja.

Najpreprostejši način predstavitve je oblikovna ali tipološka govorica predmetov, dopolnjena s funkcionalnimi, pokrajinskimi ali krajevnimi opredelitvami. Z uveljavitvijo zgodovinske metode v etnologiji — tako tudi v muzejski predstavitvi gradiva, smo dobili nekaj zanimivih razstav, ki so opozorile ne le na krajeve, pokrajinske ampak tudi na razvojne oblike posameznih prvin ljudske kulture (npr. razstava o peči, plugu, noši). Na razstavi plugov so bile prikazane vse razvojne oblike ornih naprav od srednjega veka do danes; z namestitvijo prvega stroja (traktorja) v razstavni prostor, so se, čeprav samo simbolično, odprla muzejska vrata tudi etnologiji sodobnosti. Družbena pogojenost za različnost v ljudski kulturi in načinu življenja je bila v dosednji prezentaciji etnološkega gradiva po naših muzejih predstavljena le skromno (razstave: Gozdni in žagarski delavci na južnem Pohorju, Kmečka noša na Slovenskem od konca 19. stol. do danes).

Ob poslušanju tega besedila je gotovo čuti poudarjenje predmeta, spomenika ljudske kulture, malo pa je slišati o načinu življenja, ki bi ga moral izražati predmet. Dejstvo pa je, da so ali so bile naše etnološke raziskave, obdelave in predstavitve uokvirjene v glavnem v odkrivanju prvin ljudske kulture, njihovega razvoja in da je raziskovanje in seveda tudi predstavitev načina življenja glede na kulturne prvine, ki jih obravnavamo, šele na začetku.

Razstava ima pred drugimi oblikami predstavitve etnološkega gradiva prednost, da moremo na njej prikazati predmet v originalu. Njegovo funkcijo in mesto v načinu življenja osvetlimo s slikovnim gradivom, ki ni samo ilustrativnega ampak tudi vsebinskega pomena. Druga vsebinska dopolnitev, ki je primerna za muzejsko predstavitev gradiva, so grafikoni. Preciznejše in vsebinsko poglobljeno vrednotenje razstavljenega gradiva dosežemo z besedili v vodnikih po razstavi. Etnološki film bi moral spremljati vsako etnološko razstavo.

UDK 39:001.8

Marija Makarovič, Ljubljana:

NEPOSREDNO OPAZOVANJE Z UDELEŽBO KOT ENA OD METOD ETNOLOŠKEGA RAZISKOVANJA NA TERENU

Referat „Neposredno opazovanje z udeležbo“ kot ena od metod etnološkega raziskovanja na terenu sega nekoliko čez postavljene okvire tem, ki naj bi se obravnavale na današnjem posvetovanju. Ker pa sem mnenja, da bi raznovrstne etnološke pojave, posebno etnološke monografije posameznih naselij, družbenih skupin, s katerimi skušamo podajati tudi današnji način življenja, ugotavljali precej stvarneje ob upoštevanju omenjene metode, se mi zdi posebej zdaj, ko se vrste starejših etnologov polnijo z mlajšimi, potrebno tudi na tem mestu spregovoriti o njej.

Z referatom nameravam po krajši oceni doslej najsplošnejše uporabljanih raziskovalnih metod predvsem opozoriti na to, da bi bilo potrebno tudi pri naših etnoloških raziskovanjih končno začeti z metodo, ki jo v literaturi na splošno poimenujejo „samostojno opazovanje z udeležbo, klinična metoda, stacionarno delo in monotest metoda“. ¹ Skratka na metodo, ki je drugod po svetu že več let uspešno uporabljajo pisci pomembnih etnoloških in socioloških del — pri nas pa zaenkrat še najintenzivneje rabi sociolog dr. Marija Golob² in vsaj delno tudi podpisana.³